FILOLOGIJA 81, Zagreb 2023.

DOI https://dx.doi.org/10.21857/yvjrdcd66y
UDK 82-6''18'' Kozarac, J.
Izvorni znanstveni članak
Rukopis primljen 23. X. 2023.
Prihvaćen za tisak 27. XI. 2023.

Sanda Ham
Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku
Ul. Lorenza Jägera 9, HR-31000, Osijek
sham@ffos.hr

Ivana Jozić
Odsjek za njemački jezik i književnost
Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku
Ul. Lorenza Jägera 9, HR-31000, Osijek
ijozic@ffos.hr

ZARUČNIČKA PISMA JOSIPA KOZARCA 20. RUJNA 1885. – 24. PROSINCA 1885.

U radu se donosi prijepis 11 pisama Josipa Kozarca koja je pisao zaručnici Faniki Vučković i svojoj budućoj punici, Fanikinoj majci, gđi Vučković. Tri se pisma ovdje prvi put objavljuju. Pisma su pisana od 20. rujna do 24. prosinca 1885.; deset je pisama na hrvatskom jeziku, a jedno je na njemačkom. Donosi se i prijepis šest Kozarčevih pjesama priloženih uz ta pisma. Rukopis objavljenih dviju pjesama uspoređuje se s tiskanim inačicama. Pisma i pjesme jezično se opisuju; pismo na njemačkom prevodi se na hrvatski i opisuje se njemački jezik u tom pismu. Donosi se i pregled do sada objavljenih Kozarčevih pisama.

Uvod

Dio je ovoga rada, odnoseći se na osam pisama, već objavljen u radu Sande Ham (2023.), ali ipak u nešto drukčijem obliku nego u ovom radu. Posve je novo u ovom radu i do sada neobjavljeno – pisma od 20. rujna i 30. studenoga 1885., kao i prijepis pisma na njemačkom, prijevod s njemačkoga i pomni jezični opis toga pisma. Ovdje su objedinjeni objavljeni i novi dijelovi rada u potpunu tematsku cjelinu i radi te potpunosti i jesu objedinjeni.

Ovdje donosimo prijepise 11 pisama Josipa Kozarca. Pisao ih je od 20. rujna do 24. prosinca 1885., dva pisma svojoj budućoj punici, gđi Vučković i devet pisama svojoj zaručnici Faniki (Franjki) Vučković. Posljednje je pismo njoj napisano 24. prosinca 1885., a u brak su stupili 28. prosinca 1885.

Pisma su dijelom nove zbirke Kozarčevih rukopisa – zbirke Kozarčevih pisama, pjesama i dokumenata koje je 7. studenoga 2019. Vinkovačkoj gradskoj knjižnici i čitaonici darovao Velimir Šurina, praunuk Kozarčev (Lugić, Videković, Marojević 2021; Ham 2021). Riječ je o doista intimnim pismima. U dvama su pismima priložene i pjesme, ukupno ih je šest, a od tih su šest pjesama četiri neobjavljene. U jednom je pismu Kozarac napisao i bećarac, ali bećarac je dijelom pisma, nije priložen posebno kao pjesme.

Godine 1885., u godini svojih zaruka i vjenčanja, Kozarac ima 27 godina, iza njega je završen studij šumarstva u Beču,[1] položio je 25. rujna 1882. *državni izpit za samostalno vodjenje šumarstva kod hrv. – slav. – dalm. zemaljske vlade*; 1885. postaje upravitelj šumarije u Lipovljanima (Štampar 1950:9). Živi s majkom Terezijom u Vinkovcima – točnije, između Vinkovaca, Novske, Gradiške, Jasenovca, Lipovljana, Siska. Oca je rano izgubio, nema braće i sestara, zadruga kojoj je pripadao ne postoji više, a svoje podrijetlo opisao je trima riječima: »krajiška seljačka kuća« (Kozarac 1937:15). Ipak, mati i on nisu siromašni – posjeduju dvije kuće i zemlju.

Kada je riječ o Kozarčevu književnom stvaralaštvu, do 1885. nije napisao mnogo – poznatim postaje zbog svojih Priča djede Nike. To je njegova prva knjiga, objavljena 1880.; od svoje prve pjesme Zmija u Hrvatskoj lipi 1875. pa do 1885. objavio je u Beču jednu dramu,[2] a druga je uprizorena u zagrebačkom HNK,[3] nekoliko manjih (i danas slabije poznatih) pripovijesti i brojne pjesme u različitim časopisima. Tek je nekoliko književnih osvrta na taj njegov rad, ali među njima je i važan kratki osvrt Augusta Šenoe na Priče djeda Nike gdje A. Šenoa kaže:

Kozarac je rodjen za pisanje pučkih pripoviesti, jer umije zaviriti narodu u dušu i prikazat prizore iz pučkoga života vierno, liepo i priprosto i naravski da se sladko čitaju. U toj struci može Kozarac majstorom postati (Šenoa 1880:360).

[1] 1876. – 1879.

[2] Tartufov unuk, 1879.

[3] Tuna Bunjavilo uprizoren je 1879., a prvi put objavljen 1939. Kozarčevo autorstvo komedije Turci u Karlovcu, dvojbeno je, vidi Ham, 2022.

U to se vrijeme Kozarac bavi ponajviše šumarstvom pa je i šumarskih radova mnogo, objavljuje ih u hrvatskim, njemačkim i mađarskim stručnim časopisima (Kaminski 1988:183, 184).

Dakle, zaručnik i budući mladoženja već je 1885. poznat kao književnik i šumar i izvan Hrvatske; materijalno je osiguran i – zaljubljen. Svojoj zaručnici piše u njezin rodni Sisak iz Lipovljana i Nove Gradiške. Ona, Franjka (Fanika, Fani) Vučković, 1885. ima 24 godine.[4] O njoj doista ne znamo mnogo; njezinih pisama Kozarcu nemamo. Iz Kozarčevih pisama njoj doznajemo da Fanika ima žive roditelje i sestru, da svira glasovir i zna kućanske poslove, da se izvrsno služi njemačkim (Kozarcu piše pisma na njemačkom), da je uzorno odgojena u katoličkom duhu, školovana i po svemu sudeći iz imućnije obitelji.

Do sada objavljivana pisma Josipa Kozarca

Dopisivanje je, sudeći po brojnosti pisama i raznolikim primateljima, bilo nezanemarivim dijelom Kozarčeva javnoga rada i intimnoga života. Takav način održavanja poslovnih i privatnih veza sukladan je i Kozarčevu dobu, ali i Kozarčevu životu – Kozarac je češće živio u mjestima koja su ga odvajala od obitelji i prijatelja – Vinkovci, Beč, Lipovljane, Nova Gradiška, Gleichenberg kao mjesta svojega boravka iz kojih upućuje pisma u Zagreb, Sisak, Vinkovce.

Prvi su put Kozarčeva pisma dospjela u javnost 1912. u Savremeniku. Dva pisma tada objavljuje Kozarčev prijatelj Josip Brunšmid. Riječ je o dvjema pjesmama koje mu je u pismima Kozarac uputio. Prva je pjesma Uspomena na Dmitra Svinimira, nastala 1876., a druga Momu prijatelju J. B. i zaručnici mu, 1885.[5] (Brunšmid 1912).

Janko Ibler 1925. objavljuje u Jutarnjem listu Kozarčevo pismo od 21. prosinca 1890. Pismo je Kozarčev komentar – zahvala Ibleru za kritiku Mrtvih Kapitala (Ibler 1925).

Emil Štampar 1939. objavljuje dva Kozarčeva pisma upućena Eugenu Tomiću, prvo je iz 1893., drugo iz 1901. (Štampar 1939). Štampar objavljuje 1950. Kozarčeva pisma u knjizi Josip Kozarac u ediciji Djela hrvatskih pisaca, ponovno pisma Janku Ibleru i Eugenu Tomiću, ali i pisma Dušanu Plavšiću[6] i Mihovilu Nikoliću. Riječ je o pismima pisanim 1890. – 1905.

[4] 1861. – 1930.

[5] Obje su pjesme poslije objavljene u Sabranim djelima (Kozarac 1941).

[6] Poznata Kozarčeva autobiografija objavljivana nekoliko puta u različitim izdanjima, a prvi put u Životu 1901., pismo je prijatelju Dušanu Plavšiću.

Štampar objavljuje i ulomke Kozarčevih pisama prijatelju Franu Kesterčaneku[7] (Štampar 1950).

Zdenka Marković objavljuje 1951. šest Kozarčevih pisama upućenih Petru Markoviću u Građi za povijest hrvatske književnosti JAZU. Pisma su pisana 1877. – 1878. (Marković 1951).

Aleksandar Šljivarić 1956. objavljuje u istoj ediciji sedam Kozarčevih pisama upućenih Milivoju Dežmanu. Pisma su pisana 1898. – 1901.

Dionizije Švagelj iste je te 1956., uz 50. godišnjicu Kozarčeve smrti, objavio ulomke Kozarčevih pisama Mihovilu Nikoliću i Dušanu Plavšiću (Švagelj 1956, 1965).

Ivo Bogner objavljuje 1963. ulomke Kozarčevih pisama koje mu je ustupila Kozarčeva kći Mira Šporer. Čini se da je Ivo Bogner tada dobio na uvid pisma koja su danas u Vinkovačkoj gradskoj knjižnici i čitaonici – prema sadržaju pisama o kojima piše Bogner i prema ulomcima iz tih pisama koje objavljuje, prepoznaje se da je riječ o istim pismima. Bogner govori o pismima iz Gleichenberga, 1901. – 1904. i objavljuje samo nekoliko ulomaka iz njih (Bogner 1963).

Dragutin Tadijanović objavljuje 1968. jedno Kozarčevo pismo Branku Vodniku i dva Ivanu Kozarcu (dvije razglednice). Pismo je iz 1902., razglednice iz 1906. (Tadijanović 1968).

Julije Derossi 1981. ukratko piše o trima Kozarčevim pismima Eugenu Kumičiću.[8] Donose se samo ulomci pisama, pisma su iz 1904. – 1905. Treće je pismo upućeno obitelji povodom Kovačićeve smrti (Derossi 1981).

U Katalogu izložbe nove zbirke Kozarčevih rukopisa postavljene u Vinkovcima 2021. objavljen je potpuni popis pisama i dokumenata koje je Kozarčev praunuk Velimir Šurina darovao Vinkovačkoj gradskoj knjižnici i čitaonici i nekoliko preslika Kozarčevih pisama i dopisnica (Lugić, Videković, Marojević 2021).[9] U Katalogu je i rad kojim se potvrđuje Kozarčevo autorstvo tih pisama (jer nisu sva potpisana, a među njima je i nepotpisanih prijepisa Kozarčeve supruge) (Ham 2021). Za ovaj je rad važno napomenuti da su u Katalogu objavljeni preslici dvaju pisama i posjetnice o kojima se u ovom radu govori, pismo od 7. studenoga 1885. i 24. studenoga 1885.[10]

[7] Ta se pisma čuvaju na Fakultetu šumarstva i drvne tehnologije Sveučilišta u Zagrebu.

[8] Ta se pisma čuvaju u senjskom Gradskom muzeju.

[9] Dakle, nije riječ o prijepisima, nego o preslicima.

[10] U Katalogu su ta dva pisma zabunom datirana kao pisma od veljače. Naime, Kozarac je broj jedan pisao kao *i*, slično kao rimskom I, pa je lako pomiješati *ii* (11) s

Osam je Kozarčevih pisama iz zaručničkog razdoblja objavljeno u Zborniku Tihomila Maštrovića, Slatkost bašćine (Ham 2023:111–140). U ovaj se rad preuzimaju prijepisi tih pisama s jezičnim opisom tako da ovaj rad čini tematsku cjelinu Kozarčevih pisama iz njegova zaručničkoga razdoblja, obuhvaćajući četiri mjeseca njegova života, od rujna do prosinca 1885.

Iz kronološkoga se prikaza jasno vidi da je do danas objavljeno 12 Kozarčevih pisama iz 1885. Jedno je objavljeno u prijepisu, ono koje je Kozarac uputio prijatelju Brunšmidu i tri su objavljena u preslicima,[11] a osam u prijepisima. Od pisama pisanih obitelji (supruzi i kćeri), Ivo Bogner objavio je nekoliko ulomaka, ali pisma su 1901. – 1904. pa su dvadesetak godina mlađa od pisama koja se donose u ovom radu.

Pisma koja su do sada objavljivana u prijepisima, cijela ili u ulomcima, služila su kao prilozi Kozarčevu životopisu ili književnom djelu. Od navedenih autora (objavljivača pisama) samo se S. Ham pozabavila jezikom pisama; uz to, Kozarčeva su pisma većinom objavljivana promijenjena jezika, a ovdje je u potpunosti sačuvan izvorni pravopis i jezik pisama – i pisama na hrvatskom jeziku, ali i pisma na njemačkom jeziku.

Jezik Kozarčevih pisama i pjesama

Kozarac piše sitnim rukopisom, crnom tintom, slova su pravilna, redci ravni. Očito je prvih devet pisama pisano brižno, u miru; vidi se ta brižnost i smirenost tek kada se prvih devet pisama usporedi s desetim pismom u kojem je rukopis nešto krupniji, slova kadšto nepravilna i iskaču iz riječi, redci neravni. To je osmo pismo pisano, kako sam Kozarac kaže *u najvećoj hitnji.*

Usporedi li se rukopis pisama i pjesama s brojnim Kozarčevim književnim rukopisima koji su sačuvani,[12] nema većih grafičkih razlika. Književni su rukopisi nešto nečitkiji i nisu tako brižno i u ravnim redcima pisani kao pisma i pjesme Faniki i budućoj punici gđi Vučković. Književni rukopisi bili su nacrtci budućih djela i nisu bili namijenjeni čitatelju kao što su pisma bila namijenjena svojim čitateljicama. Književni su rukopisi tek

rimskim *II.* (2) i otuda veljaču sa studenim. Tako je i s pismom koje je u ovom radu prepisano kao sedmo pismo – nije od 30. veljače, nego je od 30. studenoga.

[11] Dva pisma i posjetnica.

[12] Vinkovačka gradska knjižnica i čitaonica čuva u rukopisima sljedeća književna djela: Mrtvi kapitali, Mira Kodolićeva, Među svietlom i tminom, Kapetan Gašo, Slavonska šuma, Mlinar i đavo, Moje susjedice, Poletarci. Zavod za književnost HAZU čuva sljedeće rukopise književnih djela: Moj stric, Naš Pilip, Krčeliči neće ljepote, Ljudi koji svašta trebaju, Hajduk Grga, Dvie majke, Tena, Tri ljubavi, Emilijan Lazarević, Agica, Bartolov zločin, Braća, Gospoja Amalija, Udovica Kata, Živi Kapitali.

pripremna radnja do čitatelja, a pisma su gotova radnja, izravan put čitatelju. Iso Velikanović ovako opisuje Kozarčeve književne rukopise (prema kojima je pripremao Kozarčeva sabrana djela) viđene kroz rukopis pripovijesti Moj stric:

> Koliko je Kozarac radio, obrađivao i prerađivao tu pripovijest, vidimo i po sadržaju a i po tom, što nam je ostavio rukopis gotovo bez ikakvih ispravaka, dakle konačnu redakciju, koju je jasno ispisao svojim sitnim, razgovijetnim, čvrstim rukopisom i s kojom je, vidi se, bio potpuno zadovoljan. (Velikanović 1937:14).

Istim takvim *svojim sitnim, razgovijetnim, čvrstim* rukopisom pisao je i svojoj zaručnici i budućoj punici, a vjerujem da je pismima *bio potpuno zadovoljan* jer je doista riječ o čistopisima.

Kada je o jeziku riječ, poznato je već da Kozarac piše prema normi zagrebačke škole. Taj mu je stariji hrvatski jezik dobro poznat i kao jezik svakodnevne komunikacije, privatne i službene, ali i kao predmet gramatičkoga opisa – Kozarac je naime prvi naraštaj hrvatskih maturanata koji su maturu polagali na hrvatskom.

> Vrijedi spomenuti isto tako da je krajem školske godine 1875./1876. održana prva matura na hrvatskom jeziku u vinkovačkoj gimnaziji. U tadašnjoj generaciji učenika koji su maturu polagali na hrvatskome jeziku bio je i budući nas književnik Josip Kozarac. (Marijanović 2016:115).

Budući da je S. Ham nekoliko radova posvetila jeziku Josipa Kozarca (Ham 1993, 1998, 2009, 2015); radi cjelovitosti opisa jezika zagrebačke škole i Kozarčeva jezika u tom ozračju, čitatelje upućujemo na te radove. Ovdje, radi potpunosti opisa, upozoravamo na pravopisna, gramatička i leksička obilježja Kozarčevih zaručničkih pisama koja bi suvremenom čitatelju mogla biti poteškoća jer se danas više ne upotrebljavaju.

U vrijeme kada Kozarac piše svoja pisma, ustaljena je stilizacija hrvatskoga jezika prema normi zagrebačke škole, prepoznatljivo prema slovnicama A. Mažuranića i A. Vebera. Budući da su Mažuranić i Veber i autori brojnih školskih slovnica, moguće je Kozarčev jezik opisati prema tim slovnicama (Ham 2006).

Pravopis

Kozarac piše morfonološkim pravopisom. Taj je pravopis sukladan zagrebačkoj normi, u svoje se doba naziva *etimološki* ili *korienski* pravopis. Konkretno, to znači da se u pismu ne bilježe promjene na granici morfema (jednačenje po zvučnosti, mjestu tvorbe, ispadanje zatvornika): *težku, otca, sbude, selitbu, razžaslostilo, izčekujem, sbogom, sladka, dražestna;* suvremeno *tešku, oca, zbude, selidbu, ražaslostilo, iščekujem, zbogom, slatka, dražesna*. Kozarac nije posve dosljedan u imenice *otac*, pa uz *otca* piše i *oca*.

Slovopis je pripadajući zagrebačkoj školi, a od suvremenoga se u Kozarčevo vrijeme razlikuje samo po četirima slovima: *ije* se piše kao *ie*, *đ* kao *dj* (ili gj), *ć* kao *tj* (ili ć), *dž* se ne bilježi. U pismima se potvrđuje *ie: velecienjena, ciele, liepa, cvietak* i *dj: gospodjice, svedjer.*

Riječi sastavljeno i rastavljeno Kozarac ne piše dosljedno pa se po tom razlikuje od pravopisnih pravila i svoga doba i našega. Piše sastavljeno prijedlog *sa* s instrumentalom zamjenice *ja* – *samnom* (i Kozarčeva i suvremena norma tu traži rastavljeno pisanje), piše niječnicu sastavljeno i rastavljeno s glagolima: *ne budete, ne znam ne ću, nećemo, ne imam, nemam.* Norma Kozarčeva vremena propisivala je sastavljeno pisanje, pa i uz prezent pomoćnog glagola htjeti: *neću. Nova Gradiška* Kozarac piše sastavljeno*: Novagradiška*, što doista nije lako utvrditi je li suprotnost s normom Kozarčeva vremena, ali svakako jest sa suvremenom.[13]

Veliko početno slovo Kozarac piše brižno u obraćanju – uvijek se obraća zaručnici s *Vi,* a poslije s *Ti*, a tako piše i posvojne zamjenice, *Vaši, Tvoji*. Početna slova u vlastitim imenima piše velikim slovom, ali i na jednom mjestu i pridjev od vlastitog imena velikim slovom gdje bi danas trebalo malim: *Gradiš*ki ples, *Od zadnjeg Gradiškog plesa imat ću Vam koješta pripovjedat.* Međutim, to je nepravilno danas, ali u Kozarčevo je vrijeme pravilno bilo pisati sve pridjeve izvedene od vlastitih imena velikim početnim slovom, bez obzira na tvorbeni dometak: *Bečki, Karlovački, Požeški*… pa onda i *Gradiški* (Mažuranić 1866:124). Kada je riječ o pisanju *Bog i Božji*, Kozarac dosljedno ime i pridjev piše malim početnim slovom, *bog*, *božji*. Time donekle krši normu svoga vremena.[14]

[13] Više o tome vidi uz poglavlje u ovom radu: Deseto pismo.

[14] Više o tome vidi uz poglavlje u ovom radu: Drugo pismo s pet ljubavnih pjesama.

Morfologija s morfonologijom

Kozarac u množini imenica, kako to propisuje zagrebačka norma, upotrebljava nesinkretizirane nastavke. Dativ i lokativ množine potvrđuju se s nesinkretiziranim nastavcima, genitiv množine ima dvostruke oblike, a instrumental množine nije se potvrdio s nesinkretiziranim nastavkom.

Genitiv množine, zabilježeno *h*: Glede *stvarih,* ali i bez *h* (češće): iz *Vinkovaca*

Dativ množine, nastavak *-em*, *-am*: *cienjenim Vašim roditeljem*, *ziviezdam*

Lokativ množine, nastavak *-ih*, *-ah*: u *Lipovljanih*.

Padežne oblike za množinu Kozarac upotrebljava u pismima kao i u svojim rukopisima i tiskanim djelima, u genitivu češće ne bilježi *h*, u dativu i lokativu običniji su nesinkretizirani nastavci.

Imenicu *Gradiška* sklanja kao pridjev – *Gradiškoj*. U Teni, primjerice, *Bosna* ima pridjevni lik: u *Bosnoj*: *u svoj Bosnoj* (Kozarac 1894: 52). Ivšić navodi da *imenice Bosna, Gunja, Kupina* i *Gradiška* u slavonskom govoru imaju dativ i lokativ kao da su pridjevi (Ivšić 1913:14, 137) Utjecajem se dijalekta može tumačiti i primjer *Gradiškoj* u Kozarčevim pismima.

Imenica *Lipovljani* i u Kozarca je pluralia tantum, ali je s nastavkom *-e*: *Lipovljane*. Osim u nominativu, potvrđuje se u lokativu s nastavkom *-ih*: *Lipovljanih.*

Pokazne zamjenice Kozarac upotrebljava u likovima s protetskim *o*: *oto, oto, otom.* Riječ je o dijalekatnom utjecaju, Ivšić te oblike bilježi u posavskom govoru (Ivšić 1913:66, 189), a gramatičari ih zagrebačke škole ne bilježe. Doista su to rijetki dijalektizmi u Kozarca, ne samo u pismima, nego općenito u njegovu stvaralaštvu.

Upitno-odnosna zamjenica *kakav* i deiktički obilježeni pridjev *ovakav, takav* i *onakav* uobičajeni su s *-ov*: *kakov, ovakov, takov, onakov*. Neodređene su zamjenice složene s *ne-*: *kakov: nekakov*. Sve navedeno obilježjem je jezika zagrebačke škole, uobičajeno u upotrebi i potvrđuju se i u Kozarca. Suvremena norma likove s *-ov* smatra zastarjelicama.

Deiktički obilježen prilog *tu* s naveskom *j*: *tuj* bilježi Veber u poglavlju *Promjene glasovah i slovah*, nazivajući dodavanje *j* i kojeg drugog *glasa* na kraju riječi: *zasuvak* (Veber, 1876:10). Dijalekatnom bi se utjecaju mogla pripisati i upotreba glagolskih pridjeva u kojima je uklonjen zijev sažimanjem: *izgledo, kajo* umjesto *izgledao, kajao*. Riječ je o rubnim primjerima, češći su glagolski pridjevi na *-ao: zebao*. Međutim, u Mažuranića ćemo pronaći napomenu koja nam daje za pravo smatrati *izgledo* i *kajo* (*izgledao* i *kajao*) sukladnim normi Kozarčeva vremena.

> Pazi 1. Mužki spol ovoga pričastja nalazi-se kadšto skratjen iz **ao** na **ō**: tres**ao**, pis**ō**" (Mažuranić 1866:86).

Valja upozoriti i na ikavske glagolske oblike (umjesto jekavskih): *vidila, volila* umjesto *vidjela, voljela* jer se češće smatraju dijalekatnima, međutim, norma Kozarčeva vremena dopušta i takve oblike. U Vebera se potvrđuje primjer *viditi* (Veber 1876:13) (umjesto suvremenoga *vidjeti*). Ipak, Kozarac upotrebljeva i oblike u kojima se *je/ie* pravilno (ne)smjenjuje sa *i*: *visjeti* (*O tvom vratu vjesih*). Isto je i s Kozarčevim pridjevom *cio*, Mažuranić (1866.) bilježi *cio* (16.) i *bio* (uz *biel*) (51.).

Ni Kozarčevo *hćede* nije izvan norme, ali uz onodobnu normativnu napomenu da nije obično i da su običniji likovi *hoću, hoćeš, hoće*… nego *hoćeju, hćedu, ćeju, ćedu*… (Veber, 1876:71).

Kozarac u svim svojim djelima, pa tako i u pismima, upotrebljava glagolske pridjeve sadašnje i prošle – riječ je o potpunim pridjevnim oblicima: *izljev ljubećeg Vas srca* gdje je *ljubećeg* glagolski pridjev sadašnji koji ima obilježje roda, broja i padeža – ovdje srednji rod, jednina, genitiv. Taj se pridjev razlikuje od priloga sadašnjega: *te ljubeći Vam ruke ostajem s puno pozdrava ljubeći Vas*, koji je nepromjenjiv (opširnije vidi Ham,1998).

Sintaksa

Govoreći o sintaksi valja upozoriti na njemački utjecaj. Iako na leksičkoj razini nema germanizama, sintaktičkih ima.

Rekcija glagola *radovati se* u Kozarca se popunjava prijedložnim akuzativom, a ne dativom: *radujuć se na Vas*. Očito je riječ o njemačkom utjecaju gdje glagol *radovati se* ima rekciju prijedložnoga akuzativa: *freuen sich auf + akuzativ.*

Njemačkom bi se utjecaju mogla pripisati i upotreba posvojnih zamjenica gdje bi trebala biti povratno-posvojna zamjenica svoj – u izricanju pripadnost subjektu: *Ti mi šalješ divnu sliku Tvoju, Stoput ću te stisnut na grud moju, Mi smo naše popili u Kostajnici, Pozdravi sve Tvoje.* Upotreba zamjenice *svoj,* kada je izrečena pripadnost subjektu, može se u Kozarca povezati uz izricanje pripadnosti negovorniku (koji je subjekt) – *Je li tata dobio svoje vino*? Naime, upotreba bi posvojne zamjenice dovela do nesporazuma: *Je li tata dobio *njegovo* vino? – moglo bi se shvatiti da je vino *tuđe*, a ne *tatino*.

Leksik

Kozarac svoja pisma piše hrvatskim jezikom, uz vrlo rijetke tuđice – galicizam *malheur (maler),* latinizme/međunarodnice – *nervozan, konvencionalni, december, agencija, firma, definitivna organiziranja, fotografija, akt, filozofirati, filozofija.* Tek je jedan hungarizam/dijalektizam: *dereglija.* S gledišta suvremenoga jezika (ali ne i jezika Kozarčeva vremena), zastarjelice su *silesija* (mnogo), *ljuveni* (ljubavni). U ostalom se Kozarčev jezik razumije kao i suvremeni.

Uz naziv mjeseca *december* valja napomenuti da Kozarac upotrebljava i hrvatski naziv *prosinac.*

Iako je Kozarcu njemački jezik drugi jezik kojim se u potpunosti služi, u pismima nema leksičkih germanizama. Ako se želi poslužiti njemačkim, Kozarac piše cijele rečenice ili njemački izraz stavlja među navodnike (koji nisu znakom upravnog govora):

»kofer«

Schreiben Sie mir nie mehr deutsch.

Die Fani kann sich noch nicht in der Brautrolle hineinfinden. Also, hast Du dich bereits hineingefunden?

»schwerer Abschied«[15]

Prijepisi pisama

Pisma smo prepisivale tako da je jedan redak pisma sukladan jednom retku u prijepisu. Na kraju stranice u prijepisu podcrtavale smo redak koji je posljednji na toj stranici; stranice pisma odvojene su u prijepisu crtom _____.

Rukopis smo Kozarčev vjerno prenosile, bez promjena. Rukopis je čitak, poslije nekoliko rečenica lagano se čita i razumije, uz uvjet da se poznaje morfonološki pravopis, pripadajući mu slovopis i morfonološko ustrojstvo hrvatskoga jezika Kozarčeva vremena, stilizaciju zagrebačke filološke škole. Naravno, potrebno je poznavati i stilizaciju njemačkoga jezika iz sredine 19. st. da bi se valjano mogao opisati Kozarčev njemački.

[15] Prijevodi su uz pisma u kojima je Kozarac upotrijebio te rečenice.

Prvo pismo, Lipovljani, 20. rujna 1885., budućoj punici gđi Vučković

Lipovljane, 20/9 1885.

Milostiva!

Izvinite ono malo nesporazum-
ljenje u koje smo se svi bili
zapleli; ja sam očekivao Vaš
odgovor, a Vi izčekivali moje
pitanje, tako bismo mogli
dugo jedno na drugo čekati,
da nije Fanika sve sretno
riešila. Srdačna joj hvala!

_____

»Glasoviti maler« nije učinio sramote
svome glasu i imenu – već je sa dvie
sobe gotov, te će do 10/12 posao biti
posve dovršen, radi upravo za čudo iz-
vrstno. Cieli popravci iznašaju oko 200 for
nu za to će biti kuća kao maleni raj.
Ujedno pišem i Faniki, da neka nastoji
da stvari dodju oko 10/12 ovamo. Ja bih
tada sve namjestio, te oko 12 ili 13.
ošao u Vinkovce po majku, tako da
i ona dodje donekle u gotovo, te od-
mah započenom gospodarstvom, kako bi
onda Fanika oko 27- 28/12 (kako već
ponešto ugovaramo) ovamo u gotovo

_____

došla.
Kad bi se samo to već jednom sredilo;
toliko mi je posla i brige na vratu, da

sam sav nervozan i bez sna.
Dakle, kako rekoh, vidjet ćemo se oko 12
ili 13. prosinca. Gjuričinu sam dopisnicu
dobio; sve kad bi njemu i bilo sgodno,
ne bih mogao ja s njime do Broda ići,
ja ću ponieti jedan »kofer« sa sobom.
Pozdravaljući Vas puno puta, ostajem
Vaš odani i zahvalni Vam
Josip

Drugo pismo s pet ljubavnih pjesama, Lipovljani, 2. listopada, zaručnici Faniki Vučković

Lipovljane 2/10 1885

Velecienjena gospodjice!
Ponajprije oprostite, ako sam zad-
njim mojim pismom prekoračio
konvencionalne granice; nadam se,
da ćete mi oprostiti tim prije, jer
je ono bio izljev ljubećeg Vas srca;
u buduće nastojati ću, da kopiram
uzorni takt Vašega lista, doklegod
mi Vi ne budete dozvolili, da Vam
smijem pisat, kako mi srce govori.
Hoće li to uskoro biti?

Ja bih Vam bio već prije pisao,
nu niesam znao, jeste li u Gradiški
ili Sisku; da ste mi bili za sigurno
Vaš polazak javili, ja bih Vas bio
dočekao u Jasenovcu.
Kako ste se zabavljali u Gradiškoj?
Od zadnjeg Gradiškog plesa imat ću

Vam koješta pripovjedat, kad se sastanemo: Rosmanit se pones prema Vama i meni, kao što je prije prema Gusti.

_____

Je li gosp. Slišković dobio moju kartu po g. trgovcu Baueru?
Kako je u Sisku?
Ja imam silesiju posla sijanjem žira, ciele ove nedjelje moram biti vani.
Ako bude liepa vremena, možda ću ovoga mjeseca još odkasat do Vinkovaca, kanite li Vi uskoro opet u Gradišku?
Šaljem Vam nekoliko pjesmica, ako Vam se budu svidile; meni se najbolje dopada IV., a Vama?
Šaljem ujedno i list na Vašeg

_____

gospodina otca.
Preporučujem se cienjenim Vašim roditeljem, te ljubeći Vam ruke ostajem
s puno pozdrava ljubeći Vas
Josip

Usrećite me uskoro kojim pisamcem.
Pozdrav u Gradišku.

Fanika

I.

Kao cvietak mio, ubav
U mojem srcu procva ljubav
Kad tebe spazih golubice...
Ko sunce sja ti čelo,
Ko ruža cvatu usta
Nebesa su ti oči...
Oj željo moja pusta!...

Ljepota ti mi drhtnu srce
I sad ti pjeva pjesme svete.
Fanika, ljuveni moj cviete!

II.

Ima jedna ruža divna,
Dašak joj sladak, mio;
Za ljuvenom otom ružom
Ja sam srce izgubio:
_____
Ja za njome čeznem, hlepim
Ko za cvietom leptir liepim
-
Dodje bura i odnese
Liepu ružu iznenada;
U dalekom kraju nju mi
Zlatno sunce grije sada -
A ja ginem iz dna duše
Za mirisom ote ruže
-
Kako ginem, tako svedjer
Višnjemu se bogu molim:
Da mi baci u naručaj

Onu koju štujem, volim -
Da ogrlim u mom krilu
Moju ružu, moju vilu.

III.

Ja sam ne znam što je oto samnom
Sam bog znade kako mi je
Sad blaženstvo neizrečeno
Mladjahnim mi srcem lije;

A sad opet crna tmica
Ovije mi oblak oči
Srce sad će razbit grudi,
A ledeno sad se koči.

U tom mraku, u tom
Vidim zviezdu gdje mi sjaji...
A ta zviezda spasonosna
Ota zviezda - Fanika je.

IV.

Večer tiha, ljetna...
S crkve zvono zvoni
Ko molitva sjetna -
Moje oko roni...

*

* *

Bile negda večeri
(Zlatna dobo, gdje si!)
Kad opojen ljubavlju
O tvom vratu vjesih.

I tad zvono zvonilo
Kroz noć tihu, svetu...
Ljubav našu nosilo
cielom božjem svietu...

A sad bolno tutnji mi
Zviezdam jek mu zuji - ;
Tako spomen na tebe
Kroz dušu mi struji...

Struji, leti onamo
Do tebe daleko...
Gdje ti čelo klonulo
Na uzglavlje meko.

Tuj ti oči cjeliva,
S čela brigu briše,
Boga za te moli se,
I u san te njiše...

A kad usneš, priča ti
O ljubavi bajke

Ljuljanku ti popieva
Poput brižne majke...

*

* *

Večer tiha, ljetna...
S crkve zvono zvoni
Ko molitva sjetna -
Moje oko roni...

V.

Oj gdje si, gdje si!

Znaj, poput crne noći
Zamagljuje mi tuga oči -
Što tebe nema...

Oj gdje si, gdje si!
Jer težka čežnja ubi
To srce, što te vruće ljubi
A tebe nema!..

Oj, dodji, dodji!
Jer nestat će me s'svieta
Ko mirisa iz nježnog cvieta -
Kad rose nema!..

J. K.

Budući da pisma nisu u kuvertama, a tako ni pjesme uz pisma, teže je sa sigurnošću utvrditi da je riječ baš o tim pjesmama. Međutim, navedene su jedine označene rimskim brojevima I, II, III, IV, V: Kozarac u pismu Faniki spominje IV. pjesmu kao onu koja mu se najviše sviđa. Na toj IV. pjesmi, koja mu se najviše sviđa, rukopisno je naknadno[16] dopisano na lijevoj rubnici i po sredini, među dvama stupcima: Vienac 1886. To upućuje da je riječ o pjesmama koje je Kozarac u tom pismu poslao Faniki.

Dakle, riječ je o četirima neobjavljenim Kozarčevim pjesmama, naime, IV. je pjesma objavljena dvaput, jednom u Viencu 1886. i drugi put u sabranim djelima, 1941. Oba puta pod naslovom Spominjanje.

Tablično prikazujemo sve tri inačice pjesme, a masno su otisnute razlike.

[16] Da je naknadno dodano prepoznaje se po rukopisu – nije Kozarčev, bit će da je Fanikin. Njezin je rukopis prepoznatljiv jer su nam sačuvani njezini prijepisi Kozarčeve pjesme: Faniki, kad je ošla u Jankovac, i pripovijesti Poletarci.

Rukopis IV. pjesme od pet pjesama nazvanih Fanika iz Kozarčeva pisma zaručnici Faniki Vučković, Lipovljani 2. listopada 1885.	Otisnuta IV. pjesma u Viencu 1. svibnja 1886., (XVIII., 18.), naslovljena Spominjanje	Otisnuta pjesma Spominjanje u knjizi Pjesme sa autobiografijom koju je za tisak iz Vienca priredio Iso Velikanović, Zagreb 1941., 104.
IV. Večer tiha, ljetna... S crkve zvono zvoni Ko molitva sjetna - Moje oko roni... * * * Bile **negda** večeri (Zlatna dobo, gdje si!) Kad opojen ljubavlju O tvom vratu vjesih. I tad zvono zvonilo Kroz noć tihu, svetu... Ljubav našu **nosilo** **cielom božjem svietu...** A sad **bolno** tutnji mi **Zviezdam** jek mu zuji - ; Tako spomen na tebe Kroz dušu mi struji... Struji, leti onamo **Do tebe** daleko**...** Gdje ti čelo klonulo Na uzglavlje meko...	**S p o m i n ja nj e** spjevao **Josip Kozarac** Večer tiha, ljetna... S crkve zvono zvoni Ko molitva sjetna - Moje oko roni... * * * Bile **njegda** večeri (Zlatna dobo, gdje si!) Kad opojen ljubavlju O tvom vratu vjesih. I tad zvono zvonilo Kroz noć tihu, svetu... Ljubav našu **pričalo** **cielom Božjem svietu.** A sad **tužno** tutnji mi **Zviezdam** jek mu zuji: Tako spomen na tebe Kroz dušu mi struji... Struji, leti onamo **Daleko**, daleko - Gdje ti čelo klonulo Na uzglavlje meko.	***Spominjanje*** Večer tiha, ljetna... S crkve zvono zvoni Ko molitva sjetna - Moje oko roni... * * * Bile **negda** večeri (Zlatna dobo, gdje si!) Kad opojen ljubavlju O tvom vratu vjesih. I tad zvono zvonilo Kroz noć tihu, svetu... Ljubav našu **pričalo** **cijelom Božjem svijetu.** A sad **tužno** tutnji mi **Zvjezdam** jek mu zuji: Tako spomen na tebe Kroz dušu mi struji... Struji, leti onamo **Daleko**, daleko - Gdje ti čelo klonulo Na uzglavlje meko.

Tuj ti oči cjeliva, S čela brigu briše, **Boga** za te moli se, I u san te njiše**...** A kad usneš, priča ti O ljubavi bajke Ljuljanku ti **popieva** Poput brižne majke**...**	Tuj ti oči cjeliva, S čela brigu briše, **Bogu** za te moli se, I u san te njiše**.** A kad usneš, priča ti O ljubavi bajke Ljuljanku ti **popieva** Poput brižne majke**.** **Pjeva, sladka dušice,** **Drage rieči ove:** **»Donesi nam, dane nov,** **I ljubavi nove!«**	Tuj ti oči cjeliva, S čela brigu briše, **Bogu** za te moli se, I u san te njiše**.** A kad usneš, priča ti O ljubavi bajke Ljuljanku ti **popijeva** Poput brižne majke**.** **Pjeva, slatka dušice,** **Drage riječi ove:** **»Donesi nam, dane nov,** **I ljubavi nove!«**
* * * Večer tiha, ljetna... S crkve zvono zvoni Ko molitva sjetna - Moje oko roni...	* * * Večer tiha, ljetna... S crkve zvono zvoni Ko molitva sjetna - Moje oko roni...	* * * Večer tiha, ljetna... S crkve zvono zvoni Ko molitva sjetna - Moje oko roni... »*Vijenac*« 1886.

Neke je promjene u Viencu mogao unijeti sam Josip Kozarac: naslov *Spominjanje*, promjenu *pričalo* u *nosilo* u trećoj kitici, *do tebe* u *daleko* u petoj kitici, dodavanje cijele nove kitice; je li sam mijenjao pravopisno, to je teže reći. Naime u Viencu je *Božjem* (treća kitica) napisano velikim početnim slovom, a Kozarac u svim svojim rukopisima *bog* i *božji* piše malim početnim slovom. U suprotnosti je to i s pravopisom Kozarčeva doba, ali može biti u skladu s Kozarčevim vrlo odbojnim gledištem na crkvu.[17] Ipak, valja napomenuti da je izrijekom u normativnoj literaturi 19. st. rečeno da se *Bog* piše velikim početnim slovom (Partaš 1850:12), međutim za pridjev ne

[17] O Kozarcu i njegovu odnosu prema crkvi ponajprije valja vidjeti u njegovoj pripovijesti Moj Stric (1937.); u Šljivarića (1956.), a tada i u rugalačkoj pjesmi: Faniki kada je ošla u Jankovac (Ham 2021.). Pišući o životu i smrti Josipa Kozarca, M. Šalić navodi: »Pogrebni obred u Vinkovcima vodio je kapelan Augustin Maretić iz Varaždina, uz podvorbu kapelana Ivana Cvrkovića. Vinkovački župnik nije sudjelovao, vjerojatno zbog Kozarčeve novele *Moj stric* te znane netrpeljivosti između književnika i klera« (Šalić 2013:27).

nalazimo pravilo, a u većine je primjera iz onodobne književnosti *božji* napisano malim početnim slovom.[18]

Kada je riječ o predmetku *nje-* u *njegda*, Kozarac se rukopisno služi obama predmetcima, i *nje-* i *ne-* (primjerice: *netko* i *nješto*), a i takva je upotreba u skladu s normom njegova doba.

Velikanović je prenio pjesmu iz Vienca promijenivši morfonološki pravopis Kozarčeva doba u fonološki pravopis svojega doba (tako u svim sabranim djelima), a ovdje konkretno *ie* u *ije/je* (*cielom, svietu, zviezdam*, *popieva* u *cijelom, svijetu, zvjezdam, popijeva*); tvorbena obilježja zagrebačke škole u sebi suvremena pa je predmetak *nje-* ponovno postao *ne- (njetko* u *netko).* Očekivalo bi se da Velikanović i stariji dativ *zviezdam* promijeni u suvremeni *zvijezdama,* ali tako bi dobio dva sloga više i narušio metriku stiha pa je *zviezdam* ostalo na granici Kozarčeva i Velikanovićeva doba – uz odustajanje od morfonološkoga bilježenja *ie,* stari dativni nastavak ostaje *-am.* Tako se sačuvao broj slogova u stihu.

Velikanović nije ispravio očiti zatipak iz Vienca – treći stih osme kitice završava pridjevom *nov* gdje bi trebalo *nove*: *dane nove*, a ne dane *nov*.

Treće pismo, Lipovljani 17. listopada 1885., zaručnici Faniki Vučković

Lipovljane 17/10 1885

Velecienjena gospodjice!

S radošću primio sam list.
Vašega gosp. otca; kao njemu
tako i cienjenoj gospodji majci
zahvaljujemo se puno puta.
Budući mi je i gospodja sestra
pisala, to polazim sutra u
Gradišku, te ćete rezultat na-
ših dogovora uskoro saznati.

---

[18] http://riznica.ihjj.hr/philocgi-bin/showrest_?kwic.6.1.17343.0.99.Cijelihr, pristupljeno 29. lipnja 2022.

Jučer i prekjučer bio je ovdje
jedan šumski savjetnik iz
Pešte, pa se nadam, da će
definitivna organiziranja naše
uprave za cielo u prosincu t. g.
ostvarene biti. Ista će biti
skopčana s premještanjem činov-
nika; ja se nadam bud ostati
ovdje, bud u Gradišku. Čim se
to sbude, onda možemo, ako
Vi ne imate ništa proti tomu,

---

za mjesec dana biti svoji.
Sa istih razloga ne ću ni da
selim majku ovamo, mogao bi
uzalud pravit troškova, pa na to
iznovice selit se. Ona se već
posve pripravila za selitbu; zemlju
dala na 3 godine u najam, jed-
nu kuću prodala a za drugu
našla najamnika, nu do nove
godine morat će ostati tamo.
Kako ste inače? Jeste li zdravi?
Kod mene sve u redu. Neki dan

---

sam ulovio dvie srne, dok bude
vrieme hladnije, poslat ću Vama
jednu. Može biti i sam doći u
Sisak, ako nemate ništa proti
tomu. Veoma me razžaslostilo, da
mi nieste nijednog slova odvrati
li, ja toliko čežnjom izčekujem
koju Vašu riečcu, a Vi ništa.

U buduće Vam ne ću više pisat,
doklegod ne dobijem Vašeg lista.
Možda Vam dosadjujem?
Pozdravljam puno puta drage Vam
roditelje, te ljubeći Vam sitne ruke
ostajem vjerni Vam
Josip

Iz ovoga pisma doznajemo zanimljivu činjenicu o imovini Kozarčevih i raspolaganju tom imovinom, da su posjedovali dvije kuće i da je mati prodala jednu 1885.[19] Naime, taj podatak do sada nismo imali.

Četvrto pismo, bez nadnevka,
zaručnici Faniki Vučković

Šaljem Vam jednu srnu, jednu
sam u poslao u Gradišku. Od nedjelje
idem u Vinkovce; mislim, da ću
ostati u Lipovljanih. Molim, pošaljite mi
fotografiju, da ju ponesem

---

majci. Pozdravljajući Vas puno puti
te ljubeći ruke cienjenim roditeljem
ostajem vieran Vam
Josip Kozarac
kr. šumar

Treće je pismo službena Kozarčeva posjetnica (otisnuto je Josip Kozarac, kr. šumar), nema rukopisnog Kozarčeva potpisa. Sudeći prema sadržaju, posjednica je napisana ili krajem listopada ili početkom prosinca – naime, poziva se Kozarac na srne koje je spominjao u prethodnom pismu od 17. listopada, a u sljedećem će pismu od 7. prosinca hvaliti Fanikinu fotografiju koju je zatražio u posjetnici.

[19] O povijesti šokačkih rodova, pa tako i Kozarčevih, vidi: Šalić 1999:168–177; 2013:24–29.

Peto pismo s jednim bećarcem i jednom ljubavnom pjesmom, zaručnici Faniki Vučković

Lipovljane, 7/11 1885

Zlatna moja!

Tek danas došao sam iz Vinkovaca, a odmah sutra moram opet u Gradišku na obdržavanje dražbe. Juče sam se svratio kod gdje sestre, ali samo na kratak čas, jer sam se morao žuriti, bu duć da me ovdje silan posao čeka. Na putu sam opet imao malheura

_____

radi magle ladja zakasnila u Brod, te sam morao cio dan u Brodu čekati. Majci je nešto bolje, ali je još uviek slaba, tek da je ostala živa; daje Vas puno puta pozdraviti, radujuć se na Vas skupa samnom.
Ja ostajem u Lipovljanih; čim se vratim iz Gradiške dati ću stan

_____

popravljati, te se nadam da će koncem o. mj. sve biti u redu. Sve ostalo ugovorit ćemo ja i gdja sestra, te Vam dojaviti. Ako popovima bude pravo, možemo se oko 15. decembra vjenčati, ako Vi ne budete ništa proti tomu imali.

Danas sam dobio Vašu liepu fotografiju (a ne fortogr...); kakovu ste mi radost s njome učinili, nek bude svjedokom pjesmica, koju sam onako na dušak na papir bacio. Sutra je u Gradiškoj Koncert u sla-

---

vu 50godišnjeg preporoda naše književnosti; na tom koncertu misle meni nekakovu ovaciju napraviti, za to valjda ne ću ni ići na zabavu. Šaljem Vam nekakvog lolu, ako ga budete opoznali – takav je izgledo prije sedam godina.

Dok me nije obuzela brada:
Imala me svaka cura rada...
Odkada me obuzela brada:
ne voli me baš ni jedna mlada!

Sbogom, zlatna moja! Pozdrav i rukoljub cienjenim roditeljem. Ljubeći Vas puno puta, ostajem odani Vam

Josip.

Schreiben Sie mir nie mehr deutsch

Faniki
(kad mi je sliku svoju poslala).

Ti mi šalješ divnu sliku Tvoju -
Sliko sladka, sliko milovana,
Stoput ću te stisnut na grud moju,
Da tuj živiš do zadnjeg mi dana!

Oto čelo, kosom ovjenčano!
Tisuć na njeg cjelova već sasuh...
Oto oko – moje sunce rano,
Kad zasine u proljetnom krasu

_____

Moje misli kao golubovi
Oko tebe samo popostaju;
Moje želje, moji sladki snovi
tek uz Tebe – u svojem su raju

To će oko samnom suze liti,
Te mi ustne o ljubavi pričat,
Te će ruke moju sreću viti -
A ja njih ću pjesmicom veličati...
J. K.

_____

Kozarac spominje obilježavanje 50. obljetnice preporoda u Gradiški na koju je pozvan. Nije nam poznat podatak je li Kozarac doista sudjelovao u tom obilježavanju ni jesu li mu tom prigodom *nekakove ovacije napravili*. Poznato je da 1885. napisao za boravka u Gradiški jednu crticu i jednu pjesmu u čast obljetnice preporoda, ali riječ je djelcima iz kolovoza, a pismo je iz studenoga (Kozarac 1885a; 1885b).

Šaljiva pjesmica iz pisma nije do sada objavljivana, riječ je o prigodnoj pjesmici koju je Kozarac poslao Faniki uz svoju fotografiju. Fotografija nije sačuvana, ali prema podatku iz pisma može se odrediti da Kozarac na toj fotografiji ima 20 godina – ako pisma piše u dobi od 27 godina, a fotografija je od prije sedam godina, računica je jasna. Piše Kozarac Faniki:

> »Šaljem Vam nekakvog lolu, ako ga budete opoznali – takav je izgledo prije sedam godina.
>
> Dok me nije obuzela brada:
> Imala me svaka cura rada...
> Odkada me obuzela brada:
> ne voli me baš ni jedna mlada!«

Pjesma bi brojem slogova u stihu i ritmičkim obilježjem stiha, sadržajem i stilom bila bećarac. Iako je bećarac deseterački dvostih, ovdje bi doista mogla biti riječ o bećarcu – o dvama deseteračkim dvostisima. Naime, riječ je ipak o 19. st., a iz toga vremena nemamo mnogo zabilježenih bećaraca pa i ne znamo mnogo o *pismicama*[20] iz toga doba – smatra se da u to vrijeme i postaju. U Užarevića nalazimo podatak da je

> »minijaturni lirski žanr *pismica* svoj pun procvat doživio u razdoblju između 1878. godine i početka Prvog svjetskog rata.« (Užarević 2009:114).

Kada je riječ o *bećarskom statusu*[21] – posve ga je jasno Kozarac uveo u pismo i *pismicu* riječju *lola.*

Druga pjesma iz toga pisma, ljubavna, objavljena je prvi put 1941. godine u sabranim Kozarčevim djelima koje je uredio Iso Velikanović. Ispod tiskane inačice pjesme stoji da je iz rukopisa, ipak, učinjeno nekoliko pravopisnih promjena pa tiskana inačica nije posve vjerna rukopisu. One su u tablici otisnute masnim slovima, a riječ je o sitnijim promjenama kojima se morfonološki pravopis mijenja u fonološki (*sla**d**ka* se mijenja u *sla**t**ka*, *sr**d**ca* u *srca*) i pravopisna se pogrješka: *samnom* ispravlja u *sa mnom*. Ovdje je doista riječ o ispravljanju jer je i pravopis Kozarčeva vremena tražio da se prijedlozi pišu odvojeno od riječi kojoj prethode, u ovom slučaju *sa* valja pisati odvojeno od instrumentala zamjenice *ja*: *sa mnom*.

[20] *Pismica* je naziv za kratke napjeve slavonsko-baranjsko-srijemske koji se smatraju lirskim žanrom usmene narodne književnosti: bećaraci, svatovci, bušarci ili pokladovci, kolski napjevi, drumarci (Janković 1967:30; Užarević 2009:118).

[21] O pojmu *bećarski satus* vidi (Užarević 2009:116).

Rukopis pjesme Faniki iz Kozarčeva pisma zaručnici Faniku Vučković, Lipovljani 7. studenoga 1885.	Otisnuta pjesma Fanika u knjizi Pjesme sa autobiografijom koju je za tisak iz rukopisa priredio Iso Velikanović, Zagreb 1941., 101.
Faniki (kad mi je sliku svoju poslala). Ti mi šalješ divnu sliku Tvoju - Sliko **sladka**, sliko milovana, Stoput ću te stisnut na grud moju, Da tuj živiš do zadnjeg mi dana! Oto čelo, kosom ovjenčano! Tisuć na njeg cjelova već sasuh... Oto oko – moje sunce rano, Kad zasine u proljetnom krasu. Moje misli kao golubovi Oko tebe samo popostaju; Moje želje, moji sladki snovi tek uz Tebe – u svojem su raju! To će oko **samnom** suze liti, Te mi **ustne** o ljubavi pričat, Te će ruke moju sreću viti - A ja njih ću pjesmicom veličat... J. K.	***Faniki*** *kad mi je sliku svoju poslala* Ti mi šalješ divnu sliku Tvoju - Sliko **slatka**, sliko milovana, Stoput ću te stisnut na grud moju, Da tuj živiš do zadnjeg mi dana! Oto čelo, kosom ovjenčano! Tisuć na njeg cjelova već sasuh... Oto oko – moje sunce rano, Kad zasine u proljetnom krasu. Moje misli kao golubovi Oko tebe samo popostaju; Moje želje, moji sladki snovi tek uz Tebe – u svojem su raju! To će oko **sa mnom** suze liti, Te mi **usne** o ljubavi pričat, Te će ruke moju sreću viti - A ja njih ću pjesmicom veličat... *(Rukopis)*

Na dnu pisma, u ukošenim dvama redcima na lijevoj rubnici, sitnim slovima dopisao je Kozarac na njemačkom *Schreiben Sie mir nie mehr deutsch* – Nemojte mi više pisati njemački. Na žalost, Fanikina pisma nemamo, ali iz tog Kozarčeva post scriptuma vidimo da je Fanika Kozarcu pisala na njemačkom. Kozarac Faniki dosljedno piše na hrvatskom, a tek je jedno pismo na njemačkom.[22]

[22] Riječ je o pismu od 24. prosinca 1885. naslovljenom: *Fräulein Vučković!,* napisanim uzornim i biranim njemačkim jezikom.

Šesto pismo, Lipovljani 24. studenoga 1885., zaručnici Faniki Vučković

Lipovljane, 24/11 885

Predraga Faniko!

Javljam ti, da smo danas sretno prispjeli u Novsku te se ondje nastanili; ovo četiri dana što smo putovali, svagdje smo dulje bili, nego li ondje, kamo smo upravo išli – baš kao i zadnji put u Gradiškoj! Kao da nam se

---

naša sreća ruga, – nu kad ju jednom ugrabimo, nećemo ju više pustit od sebe, – što ne, zlatna moja!
.....aš li kadgod u glasoviru: »Na te mislim...?« Ta pjesma bila mi je slatka nagrada za sva čuvstva, što ih osjećam za tobom. Ana mi je pisala: »die Fani kann sich noch nicht in der Brautrolle hineinfinden.« Also, hast Du dich bereits hineingefunden? Jako bi me bolilo, ako ne...

Piši mi, molim Te, koju riečicu; Ti ne znaš, koliko mi je svaka stvarca od tebe draga i vriedna. Što nam rade mili roditelji?

Je li tata dobio svoje vino? Mi
smo naše popili u Kostajnici sku-
pa sa Tvojima kolačićima, te se
je Gjurica kajo, što ih nije još
više poneo.
U Kostajnici kupio sam ti jednu
liepu malenkost za uspomenu na
taj put.

Ovdje me dočekalo toliko posla,
da ne znam, čeg bi se prije latio.
Sbogom zlatna moja; pozdravi ma-
micu i tatu puno puta, te
primi tisuć cjelova od Tvoga presretnoga
Josipa
Pozdrav i g. Gjuri i Pauli

Na drugoj stranici pisma na početku petoga retka nečitka je riječ pa smo ju nadopisale *....aš.* Riječ je o glagolu, ali se doista ne može pročitati; prema značenju bi odgovarao glagol: *Sviraš* (li kadgod u glasoviru), međutim ne može se ni naslutiti iz nečitkoga rukopisa da bi bio taj glagol.

Drugu stranicu pisma Kozarac završava citatom iz pisma Fanikine sestre u kojem ona prepričava Kozarcu Fanikine riječi: »*die Fani kann sich noch nicht in der Brautrolle hineinfinden.*« a Kozarac dodaje: *Also, hast Du dich bereits hineingefunden?* – »Fani se još uvijek ne može snaći u ulozi mladenke.« Dakle, jesi li se već snašla?

Sedmo pismo, Lipovljani, 30. studenoga 1885., budućoj punici gđi Vučković

Lipovljane, 30/11 1885.

Velecijenjena milostiva!
Zahvaljujem najsrdačnije na čestitici,
_____[23] , da se obistini, što želite i ja
_____[24] moje strane dopriniet ću sve
_____[25] da budemo jedno s drugim
sretni. Ja sam sada već sav prebla-
žen, te dielim skupa s Vama ljubav
koji gojite naprama Faniki. Moju sreću
mogu ponajviše Vama zahvaliti, zato
Vas molim, da nam i nadalje sačuvate
Vašu ljubav.

_____

Pozdrav cienjenom Vašemu gosp.
suprugu; neka mi oprosti, da se
u onoj zabuni i naglosti niesam
od njega ni oprostio i preporučio.
U nadi da mi i ubuduće ne
ćete uzkratiti Vaše milosti
ostajem ljubeći Vam ruke, veleštovanjem

Kozarac

[23] Nedostaje dio teksta.
[24] Nedostaje dio teksta.
[25] Nedostaje dio teksta.

Osmo pismo, Lipovljani 11. prosinca 1885., zaručnici Faniki Vučković

Lipovljane 11/12 1885

Zlatna moja!

Hvala ti na pisamcu; ja sam
već mislio, da si posve na me
zaboravila, te sam te već tužio i
kod tate i kod Ane. Ja sam Ti
već dvaput pisao, otkada sam došao
iz Siska, a iz tvog lista, čini se,
kao da si samo jedno moje
pismo primila. -
Zašto mi još uviek pišeš – Vi?
To je doduše izvrstan dokaz Tvojih

_____

fino razvijenih moralnih i estetič-
kih nazora, nu ja bih ipak volio,
da sam Tvomu srcu bliži i intim-
niji. Koliko razlike između toplog,
srdačnog »Ti« i hladnog, gospodskog
»Vi« kod zaručnika. Oprosti! ta znaš da za-
ljubljeni sviet rado filozofira filo-
zofijom – srca!
Je si li dobila srnu? Moraš sad
»upraviteljstvu u Lindenbergu posla-
ti uredovnu namiru vrhu točnoga

_____

primitka rečenoga akta.«
Drago mi je, da su stvari već
jednom krenule iz Beča – to je bio
»schwerer Abschied«

Ja sam tati već pisao, kako će mi
javiti glede dolaska tih stvarih;
reci mu, neka još u pismu označi,
gdje će dereglija stati: da li na a-
genciji ili na drugom kojem mje-
stu u Jasenovcu.
Prstene ostavi kod sebe do vjenčanja.
Stan je posve u redu, ali je mrtav,
čeka na te dražestna, da ga oživiš

U ponedjeljak polazim u Vinkovce,
snieg zapao do koljena, pa me strah
kako ću se dopeljati iz Vinkovaca.
Sutra i preksutra držim lov, da
ponesem onamo, ako što dobijem;
napali sa svih strana za srne.
Preporuči tati, da stvari iz Siska po
mogućnosti brže šalje.
Napokon ostani mi sbogom i sjeti
me se kad
Preporučujuć se mami i tati, te ljubeć
te puno puta, ostajem Tvoj odani Ti
Josip

Njemački dio teksta »schwerer Abschied« (težak rastanak) moguće da je onodobna uvriježena njemačka fraza ili tek Kozarčeva dosjetka kojom oslikava sporost i poteškoće u dostavi stvari iz Beča.

U pismu je Kozarac upotrijebio i hungarizam *dereglija* (mađ. dereglye). To je teretno plovilo ravnoga dna koje se pušta nizvodno jer nema vlastiti pogon, a uzvodno se vuče, tegli. Suvremeni rječnici i tekstovi[26] bilježe taj dijalektizam. Rječnici nude hrvatsku zamjenu *teglenica*.[27]

[26] http://riznica.ihjj.hr/philocgi-bin/getobject.pl?c4.31919.Cijelihr.1.6.1.0, pristupljeno 21. lipnja 2022.

[27] https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search, pristupljeno 21. lipnja 2022. i

Kozarac navodi ulomak iz (u)pravnoga akta koji obvezuje Faniku *»poslati uredovnu namiru vrhu točnoga primitka rečenoga akta«* jer je primila ulovljenu srnu. Pretpostavka jest da je navod iz kojeg onodobnog zakona[28] ili (u)pravnoga akta jer je stilski sukladan birokratskom stilu 19. st., a tu pripada i jezik zakonâ, pravni jezik. Je li riječ o ironičnoj napomeni ili Kozarac doista upozorava Faniku na obvezu koju ima prema državnoj upravi, teško je s pouzdanjem reći. Ono što je ovdje važno istaknuti jest da Kozarac vlada i birokratskim stilom hrvatskoga (pravnim stilom) – stilska razvedenost hrvatskoga jezika u Kozarčevo je vrijeme bila doista bogata, a to se vidi i po ovom primjeru i u Kozarca.

Deveto pismo, Lipovljani, 13. prosinca 1885., zaručnici Faniki Vučković

Lipovljane 13/12 1885

Draga moja!

Majka Ti moja šalje opravu,
dodajem ujedno i adresu dotične
firme, ako Ti ne bi pristajala,
da ju dadeš popraviti.
To činim na nalog Anin, do-
čim sam te ja odnosno majka
hćeli u Lipovljanih iznenadit.

Pišuć to, sjedam u kola i odlazim
u Gradišku.
Jučer cio dan zebao na snjegu
i vjetru i ulovio – ništa!
Sbogom zlatna moja! Pozdrav
cienjenim roditeljem, a tebi tisuć
poljubaca od Tvog

Josipa

[28] Zanimljivo je napomenuti da je Kozarčev prijatelj Fran Kesterčanek autor prijedloga Šumskoga zakona i zakona o lovstvu iz 1897., a poslije usvajanja i urednik toga zakona. https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=10319, pristupljeno 29. lipnja 2022.

Glede stvarih ovdje sve naručujem,
ja dolazim iz Vinkovaca 19-20 12
nazad.

Deseto pismo, Nova Gradiška, 19. prosinca 1885., zaručnici Faniki Vučković

Novagradiška 19/12

Draga moja!

Sinoć smo došli iz Vinkovaca
u četvrtak doći će Ana u
Lipovljane, da ih uredi
po svojoj i Tvojoj volji.
Kako smo se dogovorili, doći
ćemo mi onamo na 27/12

---

a 28/12 objesit ćemo se jedno
drugom na vrat – pa u ime
božje – kud svi tamo i mi.
Majka moja pozdravlja Te
puno puta, ona ti se
veoma raduje već Te
bolje voli nego mene.
Sbogom liepa moja, do
vidjenja. Pozdravi sve
Tvoje. Tvoj ljubeći te
Josip
U najvećoj hitnji

Tvoje stvari krenule danas
iz Siska, u ponedjeljak šaljem

kola po njih, a u sriedu ili
amo, danas odilazim u Li-
povljane. Odsjeli smo kod Ane.
Ovdje je i gospodin – pardon!
gospodjica Olga Lovrić, i ona
polazi danas u Sisak.
Dobio sam obaviest, da su

Pismu nedostaje završetak. Pismo je doista pisano u velikoj hitnji, vidi se po rukopisu koji je neobično krupan i donekle nečitak. Brzini se možda može pripisati i sastavljeno napisano *Novagradiška* iz zaglavlja pisma. Naime, Kozarac je u knjižici Slava Preporoditeljem objavio u kolovozu 1885. crticu Priča rodu mome gdje je potpisano NOVAGRADIŠKA (Kozarac 1885a), a u istoj knjižici, samo osam stranica naprijed, njegova je pjesma Slava njima[29] potpisana s NOVA GRADIŠKA (Kozarac 1885b). U onodobnoj normativnoj literaturi nije zabilježena Nova Gradiška, a ni Novagradiška. Službeni glasnik iz 1893. donosi na 90. Nova-Gradiška, na 262. Novagradiška, Novakapela, a na 281. Nova Gradiška, ali najviše je potvrda u korist Nove Gradiške. Prema tomu, čini se da pravopis doista nije ustaljen i nije začudno Kozarčevo različito bilježenje.

Jedanaesto pismo, Nova Gradiška, 24. prosinca 1885., zaručnici Faniki Vučković

Pismo je pisano na njemačkom jeziku. U lijevom je stupcu prijepis pisma, a desno je prijevod. Pismo je prevedeno na suvremeni jezik – naime, prijevod stilizacijom zagrebačke škole (kojom bi u svoje doba bilo napisano da je napisano na hrvatskom) bio bi doista zanimljiv, ali bi se gdjegdje temeljio na (leksičkim) pretpostavkama i zbog toga bi bio nepouzdan. Naime, napisati morfonološkim pravopisom uz starija morfonološka i morfološka obilježja nije ni u čem poteškoća, međutim, valjalo bi svaku njemačku riječ potražiti u onodobnim njemačko-hrvatskim rječnicima, pa i uz taj napor prijevod ne bi bio pouzdan.

---

[29] Ta pjesma nije objavljena u Velikanovićevu izdanju Kozarčevih pjesama u Sabranim djelima 1941.

Lipovljane 24/12 1885	Lipovljani, 24. 12. 1885.
Fräulein Vučković!	Gospođice Vučković!
Ihr lezter hochdeutscher Brief hat	Vaše me je zadnje pismo na njemačkom jeziku
mich derart entzückt, dass ich ihn fast	toliko oduševilo, da sam skoro
zerreissen die Lust hatte. Gott sei dank!	dobio želju rastrgati ga. Bogu hvala!
dass der gottbegnadete 28. Dezember höchst-	da će blagoslovljeni 28. prosinac vrlo
wahrscheinlich in 4 Tägen sein liebliches	vjerojatno za četiri dana pokazati svoje ljupko
Angesicht dieser trotzig-kalten Welt zei-	lice tom tvrdokornom hladnom svijetu,
gen wird, und mit dessen Erscheinen	a s njegovim svanućem
auch ich mich dem Ihrem Versprechen	ću se i ja sukladno Vašem obećanju
nach – der germanischen Hochgenüsse	osloboditi germanskog visokog užitka!
entleidigen werde! – Wollen wir auch	Hoćemo li
nach der Trauung per „Sie“ bleiben?	i poslije zaruka ostati na »Vi«?
Bleiben wir! Ich bin entzückt von der	Ostanimo! Oduševljen sam
Idee, es klingt so aristokratisch.	tom idejom, to zvuči tako aristokratski.
Ich kann mir nicht genung Vorwürfe	Neizmjerno si predbacujem
machen, so grob gewesen zu sein, und mich	što sam bio tako neotesan i

des kecken „Du“ Ihnen gegenü-	obratio Vam se drskim »Ti«;
ber bedient zu haben; werden Sie mir	hoćete li mi
dies jemals verzeihen?	to ikada moći oprostiti?
Die Möbeln sind vorgestern u. zw. in	Namještaj je stigao prekjučer i to
etwas verunglücktem Zustande eingetroffen.	u neznatno oštećenom stanju.
Zum Schreibtische (mir ist derselbe lieber	Pisaćem stolu (meni je on draži
als alles andere) fehlt das Untergestell,	od svega ostalog) nedostaje donji dio,
nur der obere Aufsatz ist da; nachdem der	samo je gornji dio tu; nakon što je
Schreibtisch nur unter einem Colli (IX) ü-	pisaći stol predan tek kao jedna pošiljka (IX)
bergeben wurde, so scheint es, dass die	izgleda da
fehlende Hälfte von Wien aus nicht	polovica koja nedostaje nije čak ni
einmal geschickt wurde	poslana iz Beča.
_____	_____
II. Beim Credenzkasten fehlt das Mittelnge-	II. Kod *kredenca* nedostaje srednji
stell, nähmlich die kleinen Ständer auf	dio, naime oni mali držači na
denen der Oberkasten auf der Marmorplat	kojima bi trebao stajati gornji ormarić na
te zu stehen kommt.	mramornoj ploči.
III. Beim Spiegelkasten fehlen b-s starke Schrau	Kod ormara s ogledalom nedostaju debeli vijci

ben mittelst welchen die beiden Flügel mit	s obje strane pomoću kojih se oba krila
dem Hauptkasten befestigt werden. – Die	vežu s glavnim ormarom.
Unterlagbretter von zwei Betten sind auch	Podnice za oba kreveta također
ausgeblieben, jedoch habe ich solche bereits	nisu prispjele, no to sam već
machen lassen. – Wegen der fehlenden Be-	dao napraviti. – U vezi s dijelovima koji nedostaju
standteile wollen Sie an die betreffende Firma	zamolio bih Vas da pišete dotičnoj tvrtki.
schreiben. – Da die Anna erst am Sam-	Budući da će Anna tek u su-
stag hier eintreffen wird, habe ich selber die	botu stići ovamo, sâm sam
Möbel eingerichtet, - bin jedoch dessen gewiss, dass	razmjestio namještaj – no zasigurno
meine Einrichtung viele Transferierungen erleiden	će moj raspored doživjeti silne preinake.
wird. Heute werde ich zum erstenmale in Ih	Danas ću prvi puta noćiti u Va-
ren Zimern nachten; dagegen haust die	šim sobama; dočim je majka
Mutter schon drei Tage dorten. Sie hat Ihnen	tamo smještena već tri dana. Ona Vam je
_____	_____
bereits allerhand Backwerk für die Feiertäge	već pripremila obilje peciva za blagdane,
bereitet, in die Anna ist sie förmlich verliebt,	u Annu je takoreći zaljubljena,
und meint, wenn nur auch die Fanny so wäre.	i misli, kada bi samo i Fanny bila takva.

Ich habe Sie freilich als noch viel besser	Ja sam Vas naravno opisao kao još puno bolju,
beschrieben, wobei ich versteht sich gelogen	pri čemu sam razumije se lagao!
hab´! Gestern ist von Taubenrauch zu dem	Jučer je od Taubenraucha
Kleide noch eine Jacke angekommen, - soll	uz haljinu stigla još jedna jakna, – da ju
ich sie Sontag nach Sissek mitnehmen?	u nedjelju ponesem za Sisak?
Sind Sie gesund? Ich habe mich während	Jeste li zdravi? Ja sam se tijekom
der Reise, dann beim Möbelauspacken stark	putovanja, a onda pri raspakiranju namještaja,
verkühlt, hoffe jedoch bald hergestellt zu	jako prehladio, no nadam se da ću se uskoro
werden. – Adieu! meine Reizende, auf´s	oporaviti. – Adieu! dražesna moja, do-
Wiedersehen! Viele Empfehlungen an unse-	viđenja! Preporučam se
re lieben Eltern. Von meiner Mama fol-	našim dragim roditeljima. Moja Vam
gen an Sie viel Grüsse und Küsse, von	mama šalje puno pozdrava i poljubaca, od
mir ein ganz „freundlicher Gruss	mene jedan potpuno »prijateljski pozdrav
und Händedruck.“	i stisak ruke.«
Ihr	Vaš
Jozef	Josip

Početak je pisma izrazito ironičan i prijekoran, doista neobično za zaručnika koji se za četiri dana ženi ženom kojoj se izruguje – riječ je o Fanikinoj ustrajnosti da zaručniku Kozarcu piše na njemačkom i da budu na Vi. Kozarčeve prijekore ne treba razumijeti kao otpor prema njemačkom jeziku (uostalom i sam se besprijekorno služi njemačkim), nego zalaganjem za hrvatski. Naime, Kozarac je bio zaneseni pristaša hrvatskoga jezi-

ka i kulture, hrvatstvo uvijek stavljajući na prvo mjesto. Osim u privatnim pismima, Kozarac će o tome govoriti i u svojim književnim djelima, izravno u svojim autobiografskim pripovijestima Tri ljubavi i Moje susjedice.

> „... i kad im otvorih malu moju knjižnicu, izabraše si desetak romanciera, – ali medju tima niti je bilo Šenoe, niti Gjalskoga, niti Tomića, niti Kumičića. Ja ih na to u čudu zapitah, zar ne će ni "Zlatareva zlata", ni "Zmaja od Bosne", ni "Radmilovića"? našto mi odgovoriše, da im je težko čitati hrvatski. Njima, rodjenima u srcu Slavonije, od roditelja starinom "-ića"!“ (Moje susjedice, Prosvjeta, 1896.)

> „U to vrieme, za banovanja pjesnika "Čengić - age" zalahorio novi vjetrić u našoj liepoj književnosti; pojavljivali se novi pjesnici a s njima i novi beletristični listovi. Taj novi zadah zahvatio i mene, kao i mnoge druge; pa prem smo bili daleko od središta, iz kojega je tadanji Musagetes Šenoa sipao svoje sjajne trake, ipak smo njihovu toplinu, koja je budila na nov život, i mi u našim od uvieka pospanim Vinkovcima osjetili.“ (Tri ljubavi, Prosvjeta, 1894.)

Znajući za navedeno, za Kozarčev zanos hrvatskim jezikom i hrvatskom književnosti, valjano se može shvatiti i njegovo ironiziranje Fanikine *njemštine.*

Prije nego što se posvetimo jezičnoj analizi Kozarčeva pisma na njemačkom jeziku nužno je spomenuti nekoliko činjenica o statusu njemačkoga jezika Kozarčeva vremena, druge polovice 19. st. Nakon burne povijesti njemačkih zemalja, njihove teritorijalne i vjerske razjedinjenosti koja je trajala stoljećima, jedan od plodova nove njemačke državnosti nakon 1870. bio je i rad na jedinstvenom pravopisu i izgovoru. Po prvi se puta u njemačkoj povijesti država nametnula kao autoritet u pitanju jezika te se na Berlinskoj konferenciji 1876. uspjelo postići skoro potpuno ujednačavanje pravopisnih pravila njemačkih zemalja. Godine 1901. utvrđen je jedinstveni pravopis za Njemačko Carstvo, Austriju i Švicarsku, a počivao je na fonetskom načelu i kodificiran u Dudenovom pravopisnom rječniku. Što se tiče govorenoga jezika, oko prijelaza u 20. stoljeće i on je ujednačen prema sjevernonjemačkom uzoru. Stoga se može reći da novonjemački standardni jezik od prijelaza stoljeća postoji kao jedinstven jezik, premda i dalje postoje pokrajinske razlike u leksiku, nešto manje u morfologiji, no ponajveće su u izgovoru.[30] Uzimajući u obzir da je u njemačkome jeziku pisanje imenica velikim slovom, uz još neke jezične fraze, bilo u uporabi još od srednjega vijeka (Müller 2016:10, 11) i da se konačno učvrstilo u sklopu navedene pravopisne reforme, na čelu s Konradom Dudenom koji je 1880. godine na 187 stranica objavio djelo Vollständiges Orthographisches

[30] Moser 1963:61.

Wörterbuch der deutschen Sprache (Potpuni pravopisni rječnik njemačkoga jezika), može se reći da je od toga vremena skoro potpuno oblikovan i suvremeni njemački jezik koji danas učimo i poučavamo.[31]

Stoga možemo reći da je Josip Kozarac svoje pismo na njemačkom jeziku od 24. prosinca 1885. godine u Lipovljanima napisao poštujući normu njemačkoga jezika toga vremena, osim u dvama slučajevima kada imenicu *Sonntag* (nedjelja) piše kao *Sontag*, dakle s jednim *n*,[32] za što se može pretpostaviti da je riječ o zatipku, te imenicu *Tage* kao *Täge*, s prijeglasom. No, zadnji se primjer riječi u množini ne mora nužno promatrati kao pogrješan, jer su se u njemačkome jeziku takvi oblici uvriježili u pokrajinskim inačicama, a upravo je takav oblik zastupljen u Luksemburgu[33] te pokrajinama Baden-Württemberg i Schwaben. Iz tih je pokrajina u Slavoniju u valovima naseljavanja tijekom 18. i 19. stoljeća stizalo najviše njemačkog stanovništva.[34] Osim toga, upitan je i primjer stapanja člana i prijedloga *auf´s* koje se u standardnom njemačkom piše kao *aufs*, no ovdje je moguć utjecaj govorenoga jezika, ako se sjetimo da je Kozarac studirao u Beču te da je, pretpostavimo, godinama bio okružen govorenom inačicom njemačkoga jezika. U prilog tomu ide i uporaba tipičnog austrijanizma *ich habe mich verkühlt* (prehladio sam se), umjesto standardnoga *ich habe mich erkältet*. Pridjev *keck* (drzak) koji u standardnom njemačkom postoji i kao *frech, dreist, respektlos* i danas je u uporabi u južnonjemačkom govornom području,[35] pa tako i Austriji, premda je tamo češća uporaba bila u starijih naraštaja, odnosno razdobljima bližima Kozarčevu dobu. Isto se odnosi i na prilog *freilich*[36] (no, međutim, pak; dakako) koji uz *allerdings* postoji u standardnom njemačkom jeziku, no češća mu je uporaba opet na južnonjemačkom govornom području. Zanimljiva je uporaba i oproštajne formule *Adieu!*[37] (Zbogom!), koja je suvremenom učeniku njemačkoga jezika poznatija kao *Lebewohl*!, a danas je učestalija na srednjenjemačkom i južno-

[31] Posljednja reforma pravopisa bila je 2006. godine, a pregled reformi dostupan je na (pristupljeno 5. 7. 2023.)

[32] Moguće bi objašnjenje bilo da se, budući da se Montag (ponedjeljak) piše s jednim *n*, možda ugledao na taj oblik, premda u obzir dolazi i da je to pravopisna pogrješka, a dogodila se zbog možebitne brzine pri pisanju pisma.

[33] https://dict.tu-chemnitz.de/deutsch-englisch/T%e4ge.html (pristupljeno 1. 7. 2023.)

[34] Geiger (1991:321).

[35] https://www.dwds.de/wb/keck#ot-1, (Verteilung über Areale) (pristupljeno 2. 7. 2023.).

[36] https://www.dwds.de/wb/freilich, (Verteilung über Areale) (pristupljeno 2. 7. 2023.).

[37] https://www.dwds.de/wb/Adieu, (Verteilung über Areale) (pristupljeno 2. 7. 2023.).

njemačkom govornom području nego u ostalim krajevima. Pozornost pobuđuje i njezina učestalost u 19. stoljeću,[38] što potvrđuje i Kozarac u svojemu pismu. Riječ je, dakle, o tipičnom izrazu onoga vremena koji se rabio pri odlasku, kako u pisanoj, tako i u usmenoj komunikaciji, a da je bio omiljen i kod njemačkih pisaca u 18. stoljeću, dokazuje i Goethe u svojim pismima Charlotti Stein.[39] Može se stoga, pretpostaviti da se taj izraz i iz takve književne prakse onoga vremena raširio, između ostaloga, i u jezični izričaj pisma kao komunikacijskog medija. U pismu nalazimo još jedan, gledano iz suvremenosti, ponešto arhaičan austrijanizam *dorten*[40] (tamo), koji je u suvremenom njemačkom u uporabi kao prilog *dort*, no u kontekstu Kozarčeva doba bio je to sasvim uobičajeni standardni izraz.

Kada je riječ o poznavanja njemačkoga jezika kao sustava, zadivljujuća je Kozarčeva spretnost u morfologiji glagola i neglagolskih vrsta riječi te tvorbi njemačkih rečenica, odnosno sintaksi, koja i od najmotiviranijeg učenika zahtijeva mnogo marljivosti, rada i vježbe. Mjesto sprezivog glagola u složenom predikatu u zavisnoj rečenici, uporaba infinitivnog izraza *zu + infinitiv* u objektnih i subjektnih rečenica, rekcija te lakoća pretakanja misli u rečenice čovjeka koji u žaru uzbuđenosti zbog svojega skorašnjega vjenčanja piše pismo, pri čemu format i medij ne dopuštaju brisanje i ponovno pisanje bez tragova korektura, svjedoče u prilog izvrsnog poznavanja gramatike. Tomu su nedvojbeno doprinijele i godine provedene u Beču, ali i pripovjedački dar književnika Kozarca koji uspijeva u samo 388 riječi, koliko ima pismo, čitatelju stvoriti živu sliku svojih osjećaja i svoje svakodnevnice u iščekivanju vjenčanja.

U području je morfosintakse zamjetno sigurno vladanje redoslijedom riječi u glavnoj i zavisnoj rečenici, osobito ako je riječ o složenom predikatu. Pravilo je da sprezivi glagol stoji na drugome mjestu u glavnoj rečenici, a nesprezivi oblici, poput infinitiva i participa, na kraju rečenice. Kada se na glavnu rečenicu nastavlja zavisna, pravilo je da nakon veznika/subjunktora u zavisnosloženoj rečenici cijeli predikat stoji na kraju rečenice, tako da sprezivi glagol ide na sam kraj rečenice. Ako iskaz započinjemo zavisnosloženom rečenicom, pravilo je da se rečenica započinje veznikom/subjunktorom i da predikat stoji na kraju rečenice, pri čemu na samome kraju stoji sprezivi glagol, a prije njega nesprezivi, ako je riječ o složenom predikatu. Glavna se rečenica od zavisne obvezno odvaja zarezom. Poslije

[38] https://www.dwds.de/r/plot/?view=1&corpus=dta%2Bdwds&norm=date%2Bclass&smooth=spline&genres=0&grand=1&slice=10&prune=0&window=3&wbase=0&logavg=0&logscale=0&xrange=1600%3A1999&q1=Adieu, (pristupljeno 2. 7. 2023.).

[39] https://www.projekt-gutenberg.org/goethe/brstein2/chap020.html (pristupljeno 2. 7. 2023.).

[40] https://www.dwds.de/wb/dorten (pristupljeno 2. 7. 2023.).

zareza stoji sprezivi glagolski oblik, a ako je predikat složen, nesprezivi glagol stoji na kraju rečenice.[41] U Kozarčevu pismu imamo takav primjer u kojemu imamo oboje:

> *Da* die Anna erst am Samstag hier *eintreffen wird, habe* ich selber die Möbel *eingerichtet*, *–bin* jedoch dessen gewiss, *dass* meine Einrichtung viele Transferierungen *erleiden wird*.

Crtica ispred *bin* signalizira elipsu, jer nedostaje subjekt *ich* koji je već naveden u prethodnoj rečenici. Nadalje, Kozarac je spretan i u tvorbi rečenica s infinitivom i česticom *zu*. Takva su ustrojstva obilježna za subjektne i objektne rečenice kada su subjekt ili objekt isti kao u glavnoj rečenici.[42] Primjer je rečenica *Ich kann mir nicht genug Vorwürfe machen, so grob gewesen zu sein, und mich des kecken »Du« Ihnen gegenüber bedient zu haben*. Puni bi oblik glasio: »… *dass ich so grob gewesen bin und dass ich mich des kecken »Du« Ihnen gegenüber bedient habe*.« U istoj se rečenici Kozarac služi dekomponiranim predikatom, što dokazuje vrlo visoku razinu vladanja njemačkim jezikom. U primjeru dekomponiranog predikata *Ich kann mir nicht genug Vorwürfe machen…* osnovni je oblik *sich Vorwürfe machen* (predbacivati si) proširen prilogom *genug* (dovoljno), čime se pojačava ekspresivnost izraza. Nadalje, Kozarac se u pismu služi još jedanim izrazom, tipičnim za njegovo vrijeme, a to je imenica u množini *Hochgenüsse*, prema *Hochgenuss* (vrlo veliki užitak). Čini se da bi to mogla biti trendovska riječ, jer Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache navodi da je vrhunac u uporabi tijekom toga razdoblja imala između 1870. i 1900.[43]

Kozarac se služi i pasivnim glagolskim oblikom u odgovarajućem glagolskom vremenu onda kada je to uobičajeno u njemačkome jeziku, odnosno onda kada se želi naglasiti proces: ... *nachdem der Schreibtisch nur unter einem Colli (IX) übergeben wurde, so scheint es, dass die fehlende Hälfte von Wien aus nicht einmal geschickt wurde.* Ovdje su predikati u preteritu, a u primjeru: *Beim Spiegelkasten fehlen b-s starke Schrauben mittelst welchen die beiden Flügel mit dem Hauptkasten befestigt werden* u prezentu.[44] Nadalje, glagolska i pridjevna rekcija besprijekorne su, a činjenica da se Kozarac služi i konjunktivom u željnoj rečenici, na gramatički točno propisan način – zavisna se željna rečenica uvodi veznikom *wenn*, a sprezani gla-

[41] Helbig, Buscha 2005:561–570.

[42] Helbig, Buscha 2005:573.

[43] https://www.dwds.de/r/plot/?view=1&corpus=dta%2Bdwds&norm=date%2Bclass&smooth=spline&genres=0&grand=1&slice=10&prune=0&window=3&wbase=0&logavg=0&logscale=0&xrange=1600%3A1999&q1=%7B%27Hochgenuss%27%2C%27Hochgenu%C3%9F%27%7D (pristupljeno 13. 7. 2023.).

[44] Usp. Helbig, Buscha (2005:143–154).

gol stoji u konjuktivu:[45] *Sie hat Ihnen bereits allerhand Backwerk für die Feiertäge bereitet, in die Anna ist sie förmlich verliebt, und meint, wenn nur auch die Fanny so wäre*.

Da je pismo oblik govorenoga i pisanoga jezika svjedoči i uporaba određenog člana ispred vlastitih imenica poput *die Anna; die Fanny*. U pisanome standardnom njemačkom jeziku vlastite se imenice rabe bez člana, međutim uporaba s određenim članom obilježje je govorenoga jezika,[46] i to osobito za južnonjemačkog govorno područje koje uključuje i Austriju, dok to nije slučaj sa sjevernonjemačkim dijelom.

Pozdravna fraza kojom Kozarac završava svoje pismo:

> »Adieu! meine Reizende, auf´s Wiedersehen! Viele Empfehlungen an unsere lieben Eltern. Von meiner Mama folgen an Sie viel Grüsse und Küsse, von mir ein ganz „freundlicher Gruss und Händedruck". Ihr Jozef« (Adieu! dražesna moja, doviđenja! Preporučam se našim dragim roditeljima. Moja Vam mama šalje puno pozdrava i poljubaca, od mene jedan potpuno »prijateljski pozdrav i stisak ruke.« Vaš Josip)

svakako potvrđuje da je prevladavajuća uloga uvodnih i zaključnih redaka u pisanoj komunikaciji fatička i služi održavanju društvenog kontakta i međuljudskih odnosa, no razina uljudnosti u Kozarčevu pismu dokazuje da je on itekako bio svjestan važnosti poštivanja hijerarhijskih odnosa u obiteljskim zajednicama. Tome i služi pragmatičko razgraničavanje vrste pozdrava koje navodi: Kozarac gospođici Vučković upućuje prijateljske pozdrave i stisak ruke, a njezinim se roditeljima preporuča, dok njegova majka ima potpuno drukčije pravo prema ondašnjim društvenim normama gospođici Vukčković poslati puno pozdrava i poljubaca.

Stoga za jezik kojim je napisano pismo zaključno možemo reći da je Josip Kozarac vrlo sigurno i vješto vladao njemačkim jezikom, poštujući ne samo gramatička i pravopisna pravila ovoga jezika, nego i pragmalingvistička, uzimajući u obzir jezični ostvaraj pri uljudnosti obraćanja. Ne možemo naposljetku ne primijetiti da je pismo ipak pisao književnik, jer odiše stilom osobe koja je jezično spretna i okretna u oblikovanju misli te njihovom živopisnom prenošenju na papir.

---

[45] Isto.

[46] https://grammis.ids-mannheim.de/fragen/34#:~:text=Zwar%20wird%20verschiedentlich%20angenommen%2C%20es,wenn%20sagt%2C%20das%20ein%20%C3%9Cbergangsjahr (pristupljeno 5. 7. 2023.). https://gramm_de.de-academic.com/34/Der_Artikel_bei_Eigennamen (pristupljeno 5. 7. 2023.).

Zaključak

Pisma Josipa Kozarca ovdje su opisana jezično i prema jezičnim obilježjima (pravopisnim, morfonološkim, sintaktičkim i leksičkim) pisma se, iako izrazito intimne naravi, podudaraju s jezičnim obilježjima Kozarčevih književnih rukopisa, a tako i s jezičnim obilježjima brojnih izdanja njegovih djela u 19. st.[47] Kozarčev jezik vjeran je pravopisnom i gramatičkom modelu koji je bio vladajuću u drugoj polovici 19. st. – normi zagrebačke filološke škole. Privatni i javni jezik u Kozarca se ne razlikuju.

Njegova su pisma dijelom hrvatske književne povijesti, ali i povijesti hrvatskoga jezika i ponovno se, u intimnoj prozi hrvatskih književnika, pokazuje životnost, upotrebnost i stilska razvedenost književnojezične stilizacije zagrebačke škole u 19. st.

Pismo na njemačkom osobito valja izdvojiti jer se ovdje prvi put potanko opisuje Kozarčevo poznavanje njemačkoga jezika i to ne njemačkoga jezika kao jezika javnoga i službenoga priopćavanja, nego intimnoga. I tu se Kozarac uklpala u jezičnu stvarnost svojega vremena, poštujući normu njemačkoga jezika druge polovice 19. st. i vrlo se spretno služeći njemačkim jezikom.

[47] Kozarčev se jezik nije mijenjao, vidi se to rukopisima, ali jezik izdanja njegovih djela jest. Sve do prijelomnice na kraju 19. st. u Kozarčevim se tiskanim djelima zadržavaju obilježja stilizacije zagrebačke filološke škole, a na prijelomu je stoljeća zavladala drugačija književnojezična stilizacija i hrvatska je književnost, a tako i Kozarčeva djela, usklađivana s tom novom stilizacijom. O tom usklađivanju, a zapravo o krivotvorenju hrvatske književnosti, utemeljno piše Brozović 1977, 1985.

Literatura

Bogner, Ivo. 1963. Kozarčeva pisma iz Gleichenberga. *Revija*, 3, 68–76.

Brozović, Dalibor. 1977. O suvremenoj morfološkoj normi jezičnog standarda i o morfološkim značajkama standardne štokavštine uopće. *Jezik*, 24, 109–114.

Brozović, Dalibor. 1985. Pravopisna i jezična previranja u hrvatskoj na prijelazu iz 19. u 20. st. *Jezik*, 33, 1–15.

Brunšmid, Josip. 1912. Iz rukopisa Josipa Kozarca. *Savremenik*, 7, 565–566.

Derossi, Julije. 1981. Iz ostavštine Vjenceslava Novaka. *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*. Senj: Gradski muzej Senj – Senjsko muzejsko društvo, 8, 277–292.

Geiger, Vladimir. 1991. Nijemci u Hrvatskoj. *Migracijske i etničke teme 7*, 3–4, 319–334. https://hrcak.srce.hr/127354 (pristupljeno: 12.11.2021.).

Ham, Sanda. 1993. *Jezik Josipa Kozarca*. Doktorski rad u strojopisu. Zagreb: Filozofski fakultet.

Ham, Sanda. 1998. *Jezik zagrebačke filološke škole*. Osijek: Matica hrvatska Osijek.

Ham, Sanda. 2006. *Povijest hrvatskih gramatika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Ham, Sanda. 2009. Pristup jeziku Josipa Kozarca. Ur. Bilić, Anica. *Šokačka rič 6. Zbornik radova Znanstvenoga skupa slavonski dijalekt 14. i 15. studenoga održanoga u Vinkovcima*. Vinkovci: ZAKUD, 231–289.

Ham, Sanda. 2015. Imenice muškoga roda u jeziku Josipa Kozarca. *Filologija*, 65, 45–76.

Ham, Sanda. 2021. *Nova rukopisna zbirka Josipa Kozarca*. Ur. Lugić, Vedrana; Kristina Videković; Tihomir Marojević. Vinkovci: Gradska knjižnica i čitaonica Vinkovci, 7–21.

Ham, Sanda. 2022. Jezik Kozarčevih komedija. *Kroatologija*, 13, 143–165.

Ham, Sanda. 2023. Zaljubljeni Josip Kozarac, osam pisama Josipa Kozarca Faniki Vučković sa šest ljubavnih pjesama i jednim bećarcem. Ur. Robert Bacalja. *Slatkost bašćine. Zbornik u čast Tihomilu Maštroviću*. Zadar: Sveučilište u Zadru i Fakultet filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 111–140.

Helbig, Gerhard; Joachim Buscha. 2005. *Deutsche Grammatik*. Berlin und München: Langenscheidt KG.

Ibler, Janko. 1925. Jedno pismo Josipa Kozarca. *Jutarnji list*. 14./4431, 10.

Ivšić, Stjepan. 1913. *Današnji posavski govor.* Zagreb: Rad JAZU 196.

Janković, Slavko. 1967. *Šokačke pismice I. Dvostihovi-deseterci 1 – 2000, Napjevi I – 50*. Vinkovci: Matica hrvatska Vinkovci.

Kaminski, Martin. 1988. Bibliografija. Ur. Čorkalo, Katica. *Zbornik Josip Kozarac. Književnik i šumar*. Vinkovci: JAZU, Centar za znanstveni rad Vinkovci, 175–214.

Kozarac, Josip. 1879. Tartufov unuk. *Slavjanski almanah*, 1, 267–319.

Kozarac, Josip. 1885a. Priča rodu mome. *Slava preporoditeljem*. Zagreb: Odbor za proslavu petdesetgodišnjice preporoda hrvatske književnosti. 26.

Kozarac, Josip. 1885b. Slava njima. *Slava preporoditeljem*. Zagreb: Odbor za proslavu petdesetgodišnjice preporoda hrvatske književnosti, 34.

Kozarac, Josip. 1900. Kozarčeva Autobiografija. *Život*, 1/1, 3–6.

Kozarac, Josip. 1937. *Moj stric i druge pripovijesti. Sabrana djela, Svezak VIII*. Zagreb: St. Kugli.

Kozarac, Josip. 1939. *Tartufov unuk i druge drame. Sabrana djela, Svezak X*. Zagreb: St. Kugli.

Kozarac, Josip. 1941. *Pjesme sa autobiografijom, Sabrana djela Svezak I.*, Zagreb: St. Kugli.

Lugić, Vedrana; Kristina Videković; Tihomir Marojević. 2021. *Nova rukopisna zbirka Josipa Kozarca*. Vinkovci: Gradska knjižnica i čitaonica Vinkovci.

Marijanović, Luka. 2016. Josip Kozarac i biskup Josip Juraj Strossmayer. (Prilog biografiji Josipa Kozarca). Ur. Bilić, Anica. *Knjiški Krnjaš I. - II., Zbornik radova znanstvenih skupova Ivanu Kozarcu, o 130. obljetnici rođenja i 105. godišnjici smrti, Vinkovci, 16. studenoga 2015. [i] Josipu Kozarcu, u povodu 110. obljetnice smrti*. Vinkovci: HAZU, 113–132.

Marković, Zdenka. 1951. Pisma Josipa Kozarca Petru Markoviću. *Građa za povijest književnosti hrvatske.* Zagreb: JAZU, 21, 221–233.

Mažuranić, Antun. 1866. *Slovnica Hèrvatska*, Zagreb: Troškom spisateljevim.

Službeni glasnik kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade odjela za Bogoštovlje i nastavu, 1984. Zagreb: Tiskom Ign. Granitza.

Moser, Hugo. 1963. *Annalen der deutschen Sprache*. Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung.

Müller, Hans-Georg. 2016. *Der Majuskelgebrauch im Deutschen. Groß- und Kleinschreibung. Theoretisch, empirisch, ontogenetisch (Germanistische Linguistik 305).* Berlin, Boston: De Gruyter.

Šalić, Tomo. 1999. *Vinkovački šokački rodovi*. Vinkovci: Matica hrvatska Vinkovci.

Šalić, Tomo. 2013. Naši znameniti Kȍzarci. *Kolivka*, 10/10, 24–29.

Šenoa, August. 1880. Listak. *Vienac*, XII/22, 360.

Šljivarić, Aleksandar. 1956. Pisma Josipa Kozarca uz novelu Moj stric. *Građa za povijest književnosti Hrvatske*. Zagreb: JAZU, 27, 193–201.

Štampar, Emil. 1939. Iz korespodencije hrvatskih pisaca XIX. Vijeka. *Građa za povijest književnosti Hrvatske*. Zagreb: JAZU, XIV, 171–186.

Štampar, Emil. 1950. *Josip Kozarac, Djela hrvatskih pisaca*. Zagreb: Zora.

Švagelj, Dionizije. 1956. Govor sačuvanih pisama. *Glas Slavonije*, 14/3529, 6.

Švagelj, Dionizije. 1956. Govor sačuvanih pisama. *Godišnjak MH Vinkovci*, Vinkovci: Matica hrvatska Vinkovci, 4, 230–232.

Tadijanović, Dragutin. 1968. Prinos biografiji Josipa Kozarca i Ivana Kozarca. Ur. Frangeš, Ivo i dr. *Zbornik Doprinos Slavonije hrvatskoj književnosti*. Vinkovci – Zagreb: Skupština Općine Vinkovci, 191–207.

Užarević, Josip. 2009. Poetika bećarca. Ur. Bilić, Anica. *Šokačka rič 7*. Vinkovci: Zajednica kulturno-umjetničkih djelatnosti Vukovarsko-srijemske županije u Vinkovcima, 111–139.

Veber, Adolfo, 1876. *Slovnica hrvatska*. Zagreb: Troškom spisateljevim.

Velikanović, Iso. 1937. Moj stric. *Josip Kozarac, Moj stric i druge pripovijesti, Sabrana djela Svezak VIII.* Zagreb: St. Kugli.

Verlobungsbriefe von Josip Kozarac

Zusammenfassung

In der Arbeit werden Transkripte von 11 Briefen Josip Kozaracs angezeigt, die er an seine Verlobte Fanika Vučković und an seine zukünftige Schwiegermutter Frau Vučković geschrieben hat. Drei Briefe werden hier zum ersten Mal veröffentlicht. Die Briefe sind im Zeitraum von 20. September bis zum 24. Dezember 1885 entstanden: zehn Briefe wurden in der deutschen und ein Brief in der kroatischen Sprache verfasst. Es werden auch Transkripte von sechs Kozaracs Gedichten, die den Briefen beigefügt sind, angezeigt. Das Manuskript der zwei veröffentlichten Gedichte wird mit den gedruckten Versionen verglichen. Briefe und Gedichte werden einer sprachlichen Analyse unterzogen; der Brief auf Deutsch wird ins Kroatische übersetzt und das im Brief verwendete Deutsch wird beschrieben. Außerdem wird eine Übersicht von den bis jetzt veröffentlichen Kozaracs Gedichten gegeben.

Ključne riječi: Josip Kozarac, Fanika Vučković, pisma, zagrebačka filološka škola, njemački jezik sredinom 19. st., Kozarčev njemački jezik

Schlüsselwörter: Josip Kozarac, Fanika Vučković, Briefe, Zagreber philologische Schule, die deutsche Sprache um die Mitte des 19 Jhs., Kozaracs Deutsch